

SLOVENSKI PROFESORI U CARSKO-KRALJEVSKOJ VELIKOJ
DRŽAVNOJ GIMNAZIJI U PAZINU*Barbara RIMAN*

Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva cesta 26, 1000 Ljubljana, Slovenija

e-mail: barbara.riman@guest.arnes.si

SAŽETAK

Rad prikazuje djelovanje slovenskih profesora u Carsko-kraljevskoj velikoj državnoj gimnaziji, prvoj hrvatskoj gimnaziji u Istri u vremenu od njezina osnutka, 1899. godine pa do 1918. godine kada je Gimnazija bila ukinuta. Gimnazija je djelovala u Pazinu te je osim odgojno-obrazovnog procesa značajno utjecala i na kulturni život samog mjesta. U Gimnaziji je, između ostaloga, djelovalo i 19 profesora koji su bili rođeni u slovenskim krajevima. S drugim profesorima, koji su djelovali u Gimnaziji, utjecali su na razvitak Pazinske gimnazije koja je dobila i značajnu političku vrijednost.

Ključne riječi: Istra, Pazin, Gimnazija u Pazinu, Carsko-kraljevska velika državna gimnazija, slovenski profesori u Hrvatskoj, Slovenci u Hrvatskoj

I PROFESSORI SLOVENI NEL GRANDE GINNASIO STATALE IMPERIALE
E REALE A PISINO

SINTESI

Il lavoro presenta le attività dei professori sloveni presso il Grande ginnasio statale imperiale e reale, il primo ginnasio croato in Istria, dal tempo della sua fondazione nel 1899, fino al 1918 quando il Ginnasio fu abolito. Il Ginnasio fu gestito a Pisino e, a parte il processo educativo, ha influenzato in modo significativo anche la vita culturale della città. Nel Ginnasio, tra l'altro, lavoravano anche 19 professori nati nelle regioni slovene. Con gli altri insegnanti del Ginnasio avevano contribuito allo sviluppo della scuola di Pisino che ebbe una valenza politica significativa.

Parole chiave: Istria, Pisino, Ginnasio a Pisino, Grande ginnasio statale imperiale e reale, professori sloveni in Croazia, Sloveni in Croazia

DRUŠTVENO POVIJESNE PRILIKE U VRIJEME OTVARANJA *CARSKO-KRALJEVSKE VELIKE DRŽAVNE GIMNAZIJE*

Nakon dugogodišnje borbe, 1899. godine u Pazinu je osnovana *Carsko-kraljevska velika državna gimnazija*. Bila je to prva srednjoškolska ustanova u kojoj se poučavalo na hrvatskom jeziku na istarskom prostoru. Do tada je srednjoškolsko obrazovanje¹ na Istarskom poluotoku uglavnom bilo na njemačkom i talijanskom jeziku.

Kada se gleda srednješkolsko obrazovanje u Pazinu tada je potrebno spomenuti da ono svoje početke vuče iz prve polovine 19. stoljeća kada je bila osnovana *Carsko-kraljevska franjevačka gimnazija u Pazinu* s nastavom na njemačkom jeziku. Djelovala je od 1836. do 1873. godine² (Labinjan, 1999, 511). U drugoj polovini 19. stoljeća, ona je prešla iz klasične franjevačke gimnazije u *Carsko-kraljevsku državnu gimnaziju*, također s njemačkim kao nastavnim jezikom, a djelovala je od 1873. do 1890. godine³ (Labinjan,

- 1 Do 1880. godine je službeni jezik u pučkim školama u Istri bio prije svega talijanski ili njemački, dok je u privatnim školama bilo moguće izvođenje nastave i na hrvatskom jeziku. Od 1880. godine dolazi do promjena koje su bile rezultat uznapredovale narodne svijesti i općinskih vijeća koja su, podržavana stanovništvom, tražila otvaranje hrvatskih škola. Učitelja je bilo malo, pa je vlada polaznicima učiteljskih škola dodjeljivala stipendije, a oni su se obvezivali da će u pučkim školama raditi najmanje 6 godina. Učitelji su školovani u učiteljskim školama u Kopru i Kastvu (Bertoša, Matijašić, 2005, 253). Koparska učiteljska škola imala je tri odjeljenja: talijansko, slovensko i ilirsko (hrvatsko), a s preseljenjem odjeljenja u Kastav 1905. godine, Hrvati su dobili svoju školu. Slovensko odjeljenje je preseljeno u Goricu, a ne u Tolmin kako se prvo mislilo. Hrvatsko odjeljenje u Kopru od 1875. do 1908. završilo je 117 učitelja, a odjeljenje je imalo veliku važnost za Hrvate i Slovence u Istri (Kontestabile Rovis, 2010, 24–28). Hrvatski narod bio je svjestan svojega prava na političko-nacionalnu i socijalno-gospodarsku ravnopravnost, pa je borba za hrvatski jezik kao nastavni jezik u školi postala općim narodnim zahtjevom, a započela ju je Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru. Društvo je svoj program ostvarivalo novčanim prilozima prikupljenim širom Hrvatske i drugdje. S prikupljenim novcem počele su se otvarati škole te su se osiguravali smještaj i plaća učitelja. Prve Družbine škole otvorene su u Baderni i Kašteliru 1896., a potrebe su rasle jer su roditelji zahtijevali hrvatske i slovenske škole. Slovenske škole otvorile su se u Sv. Luciji, Rakitovcu, Sv. Barbari i Kopru. Družba je 1914. imala 43 škole sa 77 učitelja, 4 obrtna tečaja te 11 dječjih vrtića. Zaslugom Družbe otvorena je i hrvatska gimnazija u Pazinu 1899 (Bertoša, Matijašić, 2005, 253).
- 2 Službeni naziv škole je bio K. K. Gymnasium zu Mittenburg. Zahtjev za otvaranje prve srednje škole u srednjoj Istri bio je podnjet već 1830. godine, a osnivanje gimnazije poduprl su Franjevački samostan u Pazinu i Hrvatsko-kranjska franjevačka provincija sv. Križa. Gimnazija je svečano otvorena 6. 11. 1836. godine. Ona je bila pod državnim nadzorom, a njome su upravljali franjevci Hrvatsko-kranjske franjevačke provincije sv. Križa. Provincijal je određivao profesore za Gimnaziju, a Ministarstvo bogoštovlja i nastave u Beču ih je potvrđivalo. U školi je u tom periodu djelovalo 25 profesora i 4 katehete: o. Gabrijel Resnik, o. Placid Adamić, o. Engelbert Knific, o. Feliks Vrežic, o. Gracijan Ziegler, o. Vilim Rizzolli, o. Mavricije Leiler, o. Krizolog Greznic, o. Fakund Mašek, o. Amgelik Medved, o. Odorik Vascotti, o. Teodor Seitz, o. Ernest Zentazzo, o. Regalat Stamcer, o. Serafin Pramberger, o. Julije Brunner, o. Hugo Novljan, o. Viktor Mihajlović, o. Krizosom Pečar, o. Ivan Žibert, o. Stjepan (Makso) Senica, o. Flor Frank, o. Gratus Pfeifer, o. Vilibald Sever te o. Fortunat Vidić. Profesori za svoj rad nisu dobivali mjesečnu plaću već su dobivali godišnju nagradu (Labinjan, 1999, 523).
- 3 *Carsko-kraljevska velika državna gimnazija* s nastavom na njemačkom jeziku u Pazinu formirana je 25. 7. 1873. godine i to temeljem odluke Ministarstva bogoštovlja i nastave Austro-Ugarske Monarhije. To je vrijeme kada se sa novom zakonskom regulativom nastoji potaknuti razvoj državnog školstva. Gimnazija je djelovala u zgradi današnjeg Državnog arhiva u Pazinu, a u kojoj je djelovala i prva gimnazija u Pazinu na hrvatskom jeziku. Službeni naziv gimnazije je bio *Staats-Obergymnasium zu Mitterburg* (Labinjan, 1999, 523–528).

1999, 512). Zbog nedovoljnog broja učenika gimnazija je bila pretvorena u nižu gimnaziju, a ukinuta je bila dekretom iz 1886. godine, da bi 1890. prestala s djelovanjem. Zbog nalog razvitka Pule i njezinog preuzimanja vodeće uloge na poluotoku, sukladno naredbi Pokrajinskog školskog savjeta, premještena je iz Pazina u Pulu. (Ujaković, 2007, 83–84)

Sigurno je da je rad prije spomenute njemačke gimnazije utjecalo na samo osnivanje *Carsko-kraljevske velike državne gimnazije* u Pazinu koju danas označavamo kao Prvu hrvatsku gimnaziju. Uspostavom te Gimnazije, željelo se stvoriti kritičnu masu inteligencije koja će ostati na prostoru Istarskog poluotoka i koja će težiti ka poboljšanju položaja istarskog seljaka, kao i situacije na cijelom Istarskom poluotoku. Različiti povijesno-politički događaji, koji su se odigrali u vremenu od 60-tih godina 19. stoljeća pa do 20-tih godina 20. stoljeća, značajno su obilježili povijest Istarskoga poluotoka. To je vrijeme slovensko-hrvatskog narodnog preporoda, koji je utjecao na djelovanje slovenskih i hrvatskih intelektualaca, svećenika i ostalih narodnih preporoditelja, a zabilježeno je i zajedničko slovensko-hrvatsko djelovanje u smjeru očuvanja hrvatske i slovenske na Istarskom poluotoku (Bratulić, 1969, 289).

Ovdje navedene događaje, kao i otvaranje *Carsko-kraljevske velike državne gimnazije*, potrebno je sagledati u kontekstu narodnog preporoda u okviru kojega se sve glasnije u šezdesetim i sedamdesetim godina 19. stoljeća u Istri oblikuje hrvatsko-slovenski preporod. U tom smislu dolazi do osnivanja čitaonica, glasila, skupova (tabori) i sl. (Strčić, Strčić, 1996, 13). Važno je napomenuti da je rezultat prvih zajedničkih djelovanja na prosvjetnom planu osnivanje *Bratovštine hrvatskih ljudi* u Kastvu 1874. godine, potom Družbe sv. Ćirila i Metoda, (slovenska 1885. godine, hrvatska 1893. godine) (Darovec, 2008, 201). Svakako je potrebno naglasiti da se osjetila jaka potreba za pisanom riječi koja bi bila namijenjena istarskim Hrvatima jer su listovi, koji su stizali na prostor hrvatske Istre (tršćanski, gorički, ljubljanski, zadarski, zagrebački i sisački), bili nedostatni za potrebe i interese istarskoga stanovništva (Strčić, 1984, 13). Prvi takav pokušaj zabilježen je krajem 60-tih godina kada je na inicijativu biskupa Jurja Dobrile tiskan kalendar Istran za 1869. godinu, prvo tiskano glasilo za Hrvate Istre i Kvarnerskih otoka. Kalendar je prestao izlaziti nakon tiskanog kalendara za 1870. godinu (Strčić, 1984, 14). Ono što je započeo kalendar, nastavit će časopis „Naša sloga“, koji je bio ponajprije političko glasilo hrvatskih preporodnih snaga, a ujedno je bio i najvažniji medij njihova djelovanja kroz kojega su iznosili politički program. Osim toga, časopis je omogućio komunikaciju s hrvatskim (i slovenskim) pretežno seljačkim stanovništvom. Silom prilika ono je postalo i književno glasilo. Ovdje svakako treba naglasiti da su suradnici ondašnjih časopisa bili istarski književni stvaraoci, istaknuti predvodnici preporodnog pokreta, što se može naznačiti kao doba kulminacije preporodnih književnih značajki (Strčić, 1989, 11–12).

Koncentriranje okupljanje preporodnih snaga postalo je istaknutije i narodni preporod u Istri je sazrio za prijelaz u organiziranu političku borbu (Strčić, Strčić, 1984, 12–13). Na tu je aktivnost utjecalo i *Političko društvo Edinost* iz Trsta. Ono je svoju političku djelatnost raširilo 80-tih godina 19. stoljeća na cijelu Istru (Žitko, 2002, 45). Nakon desetljeća zajedničkog i uzajamnog rada, istarski su Hrvati u Pazinu osnovali *Političko društvo za Hrvate i Slovence* u Istri te se utjecaj *Političkog društva Edinost* smanjio (Žitko, 2011, 32).

Druga generacija preporoditelja (pod vodstvom Matka Laginje, Vjekoslava Spinčića i Matka Mandića) nastavljaju s djelovanjem osamdesetih godina 19. stoljeća (Strčić, Strčić, 1996, 13).

Krajem 19. stoljeća Pazin je postalo središte hrvatskog i talijansko-italijanaškog pokreta. U Pazinu je živjelo uglavnom hrvatsko stanovništvo (Vlahov, 1999, 43), ali je vlast bila u rukama manje skupine talijanskih predstavnika. Kao rezultat rivaliteta, u Pazinu su se osnivala politička i kulturna društva koja su utjecala na aktivnost istarskog stanovništva.⁴ Tako je u Pazinu 1895. godine bila osnovana *Istrska posojilnica* (Strčić, 1999, 23–24), a *Hrvatska čitaonica* otvorena je 1897. godine. Do otvaranja kazališta 1912. godine obrazovno-kulturno središte Pazina je bio *Narodni dom*, izgrađen 1905. godine. Osim njih, u Pazinu su početkom 20. stoljeća bila osnovana i ova društva: *Hrvatska glazba, Družba sv. Ćirila i Metoda* (Hammer, 1999b, 300), *Politično društvo za Hrvate i Slovence u Istri, Istarsko planinsko društvo, Katoličko podporno društvo „Obrana“, Hrvatsko-slovensko katoličko akademsko ferijalno društvo „Dobrila“* te *Hrvatsko-slovensko akademsko ferijalno društvo „Istra“* (Riman, 2012, 236–244).

Svi ovdje navedeni događaji utjecali su na ideju stvaranja gimnazije gdje bi se nastava provodila na hrvatskom jeziku. Samom otvaranju gimnazije prethodila je relativno duga borba koja je započela zahtjevom za reorganizaciju niže njemačke gimnazije 1868. godine koja je djelovala u franjevačkom samostanu u Pazinu, a završena je 1899. godine kada su u Pazinu osnovane dvije gimnazije: hrvatska i talijanska. *Carsko-kraljevske velike državne gimnazije* je bila najviša obrazovna ustanova Hrvata u pokrajini Istri s Kvarnerskim otocima (Strčić, Strčić, 1996, 37).

Važnu ulogu u formiranju Gimnazije imali su profesori i učenici koji su ujedno bili i inicijatori različitih kulturnih događanja u Pazinu. Gimnaziju su dizali na nivo ugledne pedagoške i kulturno-prosvjetne ustanove, a s vremenom je dobila i politički značaj. U formiranju djelovanja Gimnazije istaknuli su se i slovenski profesori koji su rođeni u slovenskim krajevima, a djelovanjem su vezani uz Pazin. Radi toga čini se važnim prikazati njihovo djelovanje te ih smjestiti u političku i kulturnu situaciju Istre i Pazina. Pokušat ćemo utvrditi jesu li slovenski profesori svojim radom u Gimnaziji opravdali tezu o njihovom doprinosu u razvoju Gimnazije te o utjecaju na javni i kulturni život Pazina.

Za sve slovenske profesore koji su djelovali u Gimnaziji nije bilo moguće pronaći osnovne biografske podatke. Radi nedostataka tih podataka, u rad je bilo potrebno uključiti i sjećanja nekadašnjih učenika Gimnazije. Osim knjiga *Spomen knjiga Hrvatske gimnazije u Pazinu* (1999), te *Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969* (1973) gdje su sakupljena sjećanja učenika, potrebno je naglasiti da se zapisi o profesorima često mogu pronaći i u različitim zasebnim djelima nekadašnjih učenika (Balota, 1984; Radečić, 1962; Šantel, 2006).

4 Na osnivanje i djelovanje društava utjecao je pokret pod imenom *Hrvatsko katoličko* gibanje. Upravo je ta struja klerikalizma, koji se pojavio u političkog životu Istre, utjecao na djelovanje pojedinog društava, ali i međusobnih antagonizama (Trogrlić, 2002, 365), koji su smetali napore članova i zato se znalo desiti da rezultati rada pojedinih društava i izostanu (Trogrlić, 1999, 25–27).

O CARSKO-KRALJEVSKOJ VELIKOJ DRŽAVNOJ GIMNAZIJI U PAZINU

Carsko-kraljevska velika državna gimnazija je osnovana 1899. godine. Prvi je ravnatelj bio Fran Matejčić, profesor klasičnih jezika. Za učitelja prirodnih znanosti je imenovan J. Just, profesor iz Ljubljane i to je ujedno jedini podatak o tom učitelju.⁵ Među prvim profesorima djelovali su još Josip Roža⁶ i Anton Jošt, suplent u nižoj gimnaziji u Ljubljani.⁷

Već u prvoj godini djelovanja Gimnazije prijavilo se 128 kandidata, od kojih je bilo primljeno 80 Hrvata, 19 Slovenaca i 1 Čeh.⁸ Iduće se godine upisalo 70 učenika, a prema navodima tadašnjih novina od toga je bilo 53 Hrvata i 17 Slovenaca.⁹ Na godinu se upisivalo približno 200 učenika u osam odjeljenja.

Tako velika brojka predstavljala je zadovoljstvo i opravdanje pobornicima Gimnazije s hrvatskim kao nastavnim jezikom. Nakon osnivanja Gimnazije, dogodila se jaka reakcije istarskih Talijana. Različita su istarsko-talijanska društva i pojedinci zahtijevali zatvaranje novoosnovane škole.¹⁰ Da bi se smirila situacija, Talijani su dobili dozvolu za otvaranje Pokrajinske talijanske realke (Strčić, 1999, 25),¹¹ i to na trošak Pokrajine Istre (Jelinčić, 1999, 63–78).

O važnosti Gimnazije za slovensko i hrvatsko stanovništvo govore i brojke učenika iz različitih slovenskih krajeva koji su pohađali gimnaziju. Od 1899. do 1913. godine gimnaziju je pohađalo 2511 učenika, a od toga ih je 440 navelo slovenski jezik kao materinski jezik (Jurčić-Čargo, 1999, 374). Najviše slovenskih učenika, njih 340, došlo je iz slovenskog dijela Istre te trčanskog Krasa, iz Kranjske je došlo 40 učenika, iz Štajerske 15 i iz Koroške 1 učenik (Labinjan, Ujčić, 1973, 185–191).¹² Kontinuirano obrazovanje učenika iz slovenskih krajeva u Gimnaziji bilo je uvjetovano uglavnom političkim razlozima. Radi želje da njihova djeca uče na hrvatskom ili slovenskom jeziku, a ne na talijan-

5 Naša sloga, 31. 8. 1899: Imenovanje, 3.

6 Naša sloga, 19. 9. 1900: Imenovanje, 2.

7 Slovenec, 30. 8. 1899: Suplent, 3.

8 Slovenec, 28. 9. 1899: Hrvatska gimnazija u Pazinu, 3. U Našoj slogi je bilo zabilježeno da je jedan učenik bio iz Trsta, jedan učenik iz Nabrežine, jedan iz Sežane i jedan iz Kamnika. Ostali su bili s prostora Istre. Nabrojena su različita mjesta odakle su dolazili učenici iz današnje hrvatske Istre, ali i neka slovenska i to: Pobeg pri Kopru, Šmarje, Ricmanje, Podgrad, Jelšane, Hrušica i Vodice (Naša sloga, 21. 9. 1899: Otvorenje hrvatske gimnazije u Pazinu, 1).

9 Naša sloga, 21. 9. 1900: Upis u hrv. gimnaziju u Pazinu, 3.

10 Kao ilustraciju možemo navesti da je u studenom 1899. godine talijansko političko društvo održalo skupštinu u Piranu gdje je bilo odlučeno da će se organizirati prosvjed radi otvaranja Gimnazije u Pazinu. (Naša sloga, 17. 11. 1899: Prosvjed protiv hrvatskoj gimnaziji u Pazinu, 2). Vrhunac je bio kada su se svi načelnici talijanskih općina u Istri sastali u Trstu i vladi predstavili svoje zahtjeve protiv otvaranja takve škole.

11 Agitacija za jednu ili drugu gimnaziju izvodila se putem tiska te su slovenski, hrvatski i talijanski novinari često komentirali različita događanja. U slovenskom i hrvatskom tisku su pozitivno komentirali velik broj učenika koji su bili upisani u prvi razred gimnazije na početku njezina djelovanja (Edinost, 16. 9. 1899: Brzojavna in telefonična poročila, 4).

12 Ovdje je potrebno spomenuti i da su neki učenici, osim iz bližih mjesta, dolazili i iz udaljenih slovenskih krajeva. Tako je npr. August Vončina bio iz Jesenica, Valentin Fister iz Kranja (X, 1913, 37–39), a Vilim Krassnig iz Klagenfurta (XI, 1914, 39–41).

skom ili njemačkom jeziku, roditelji su svoju djecu radije upisivali u udaljenu hrvatsku Gimnaziju.¹³

Loših odnosa i nerazumijevanja među hrvatskim i slovenskim učenicima nije bilo. Tako je Angelo Cerkvjenik zapisao: »*Sa hrvatskim saučenicima osjećali smo se uvijek jednaki, jednaki u svakom pogledu. Hrvatska Istra nije ni u gradu ni u selu- nikada smatrala Slovenca tuđincem [...] Slovenci koji su živjeli u Istri kao i slovenski đaci u pazinskoj gimnaziji osjećali su se tamo kao kod svoje rođene kuće, đaci su se osjećali u Pazinu kodikamo bolje nego u »slovenskim« gimnazijama, koje nijesu nikada bile potpuno slovenske. Za nas je pazinska gimnazija bila više slovenska nego bilo koja »slovenska« gimnazija*« (Cerkvenik, 1973, 103–104). Takvih i sličnih sjećanja je mnogo (Rapotec, 1973a, 56; Velnić, 1973, 70).

Gimnazija je bila otvorena i za vrijeme Prvog svjetskog rata, iako su uvjeti bili vrlo teški jer se smanjio broj profesora i učenika zbog odlaska u vojsku. U školskoj godini 1914./1915. u Gimnaziju se upisalo samo 6 učenika, a školska je zgrada postala vojna bolnica. Nastava se preselila u franjevački samostan. Školske godine 1915./1916. situacija se djelomično popravila jer su se u Gimnaziju upisali učenici koji su do tada pohađali talijansku gimnaziju u Pazinu. Do kraja Prvog svjetskog rata Gimnaziju je završilo 12 generacija učenika. Nakon rata njezin je rad bio zabranjen, a 1919. godine u Pazinu je svečano bila otvorena gimnazija s talijanskim nastavnim jezikom koja je djelovala do 1943. godine. U nju se prve godine upisalo samo 11 učenika (Strčić, 1999, 27).

Učenici Gimnazije su sa školovanjem nastavili u različitim hrvatskim mjestima (Čop, 1999, 128–131). Hrvatska je gimnazija je nastavila s radom nakon Drugog svjetskog rata, a djeluje i danas.¹⁴

DJELOVANJE SLOVENSKIH PROFESORA U CARSKO-KRALJEVSKOJ VELIKOJ DRŽAVNOJ GIMNAZIJI

Radi društveno političkih odnosa u Istri krajem 19. i početkom 20. stoljeća, bilo je teško pronaći odgovarajući učiteljski kadar za srednje škole pa je to bio jedan od razloga dolaska i djelovanja slovenskih profesora u gimnaziji u Pazinu, usprkos slaboj plaći. Naime, u to je vrijeme među svim habsburškim zemljama posao učitelja i profesora bio najslabije plaćen upravo u Istri (Šuštar, 2010, 212). Potrebno je navesti da djelovanje slovenskih učitelja i profesora u hrvatskim školama nije rijetkost i to naročito nakon 1860. godine. Slovenski učitelji su često, nakon završenih fakulteta u Grazu i Beču, dolazili u pojedine hrvatske gradove kako bi se zaposlili u hrvatskim gimnazijama. U vrijeme Habsburške Monarhije to nije bio problem jer je jezik poučavanja bio njemački (Šuštar, 2010, 209–212).¹⁵

13 Prva gimnazija sa slovenskim nastavnim jezikom u Austrijskom primorju bila je u Gorici te je otvorena neposredno prije Prvog svjetskog rata (Ciperle, Vovko, 1987, 66).

14 Broj učenika iz slovenskih krajeva u tom je razdoblju bio mnogo manji nego na početku 20. stoljeća. U periodu od 1950. do 1969. godine je školu pohađalo 735 učenika, od toga je samo 12 bilo iz slovenskih krajeva (Labinjan, Ujčić, 1973, 185–210).

15 Ovdje je potrebno spomenuti primjer gimnazije u Varaždinu gdje je u vremenu od druge polovice 19. stoljeća

Drugi razlog pojačanog dolaska slovenskog nastavnčkog kadra bio je i taj što su se učitelji i profesori u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije morali prilagođavati uredbama školskih vlasti (Jurčić-Čargo, 1999, 369–371). U školi je djelovalo i nekoliko slovenskih franjevac,¹⁶ koji su uglavnom predavali klasične jezike i vjeronauk.

U razdoblju djelovanja Gimnazije od 1899 do 1918. godine u njoj je sveukupno podučavalo 46 profesora od čega je 19 profesora bilo rođeno u slovenskim krajevima.¹⁷ Iz Istre i Kvarnerskog primorja s otocima je bilo 15 profesora, iz tadašnje Banske Hrvatske bilo ih je 7, iz Dalmacije 4 te po jedan profesor iz Bosne i iz Trsta. U tablici br. 1. navedeni su profesori rođeni u slovenskim krajevima koji su djelovali Gimnaziji.

do kraja prve polovice 20. stoljeća djelovalo oko 25 profesora rođenih u slovenskim krajevima. U gimnaziji u Varaždinu su u 18. stoljeću djelovali štajerci Andrija Zamberger, Ambroz Gable i Teodor Cronstein (Vanino, 1937, 138–150). Djelovali su i Janez Trdina, Matija Valjavec i Sebastijan Žepič (Šuštar, 2010, 213–214) te Josip Križan (Južnič, 2010, 187). Velik broj učenika koji su pohađali gimnaziju bio je upravo s područja Štajerske. To su samo neki podaci, koji upućuju na to da bi bilo potrebno detaljnije istražiti ovu tematiku. Osim toga, zabilježeno je djelovanje slovenskih matematičara i fizičara u različitim gimnazijama po cijelom današnjem protoru Republike Hrvatske. Možemo spomenuti Ivana Tušeka i Ivana Stožira koji su djelovali u gimnazijama u Zagrebu, Johana Vinkoviča koji je radio u Višoj gimnaziji u Vinkovcima, Antona Černiveca koji je predavao u gimnaziji u Puli, Albina Belara koji je radio na Pomorskoj akademiji u Rijeci i mnoge druge. (Južnič, 2010, 186–187). Slovenski profesori su djelovali i u gimnazijama u Osijeku. Tako možemo spomenuti samo neke od njih: Valentin Čičigoj, Ivan Nepomuk Dominkuš, Anton Hladnik, Alojz Kant, August Musič, Martin Petančić, Maksimilijan Rogar i drugi (Sršan, 2009).

16 Franjevački samostan u Pazinu je do 1918. godine bio sastavni dio Slovenske franjevačke provincije sv. Križa (Škofljanec, 2000, 9–77) te se stoga podrazumijeva da su u njemu djelovali franjevci rođeni na prostoru današnje Slovenije. U Pazinu su između ostalih služili: Benvenut Kroat, Valentin Majar i Salvator Zobec, a 1899. godine je za gvardijana bio imenovan Kalist Medič (Naša sloga, 7. 9. 1899: Novi gvardijan franjevačkog samostana, 4). U Pazinu su bili i Viktor Mihailovič koji je predavao matematiku i fiziku te Julij (Ferdinand) Brunner koji je bio profesor botanike i matematike u franjevačkoj gimnaziji u Pazinu (Južnič, 2010, 186–187). Iz shematizama Hrvatsko-kranjske provincije sv. Križa (do 1900. godine) te iz shematizama Kranjske provincije dv. Križa (do 1918. godine) moguće je rekonstruirati boravak svih franjevac u Pazinu kao i njihovu funkciju u njemu. Svakako bi bilo potrebno još dodatno istražiti zasluge franjevac na razvoj vjerskog, kulturnog i inog života Pazina.

17 Danijela Jurčić Čargo u svojem članku *Slovenski na Hrvatskoj gimnaziji u Pazinu od 1899. do 1918. godine* navodi i **Rudolfa Rabfelda** iz Slovenije koji je djelovao u školi od 1913. do 1914. Druge podatke o njemu ne navodi. No, vidi se da je bio rođen je 15. 9. 1886. godine u Puli. Bio je klasični filolog. Doktorirao je 1913. godine na Sveučilištu u Beču s temom »Herodot als Philolog« (PH RA 3612 Rabfeld, Rudolf). Umro je u Puli 17. 7. 1914. godine (Edinost, 20. 7. 1914: Domaće vesti, 2). U Gimnaziji je predavao njemački, grčki, latinski i hrvatski jezik, a radio je u njoj vrlo kratko. Zabilježeno je da je radio od 19. 9. 1913. do 12. 3. 1914. godine kada odlazi do svršetka nastave na školski godišnji dopust. Sredinom 1914. godine umire (XI, 1914, 28).

Red. br.	Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Mjesto i datum smrti	Razdoblje djelovanja u Gimnaziji	Obavezni i slobodni predmeti
1.	Bobnar (Anton) Alojz	Mirna Peč, 14. 1. 1875.	Brezje, 26. 7. 1909.	1903.- 1904.	fizika, matematika
2.	Brolih Luka	Hotemaže 9. 10. 1867.	Maribor, 23. 11. 1933.	1902.- 1918.	gimnastika, njemački jezik, povijest, psihologiju, zemljopis,
3.	Burgar Anton	Ribnica 28. 12. 1883.	Ljubljana, 27. 8. 1968.	1910.- 1914.	grčki, njemački i latinski jezik
4.	Dovgan (Ignat) Emilijan	Kamnik, 24. 7. 1867.	Nazarje, 15. 12. 1940.	1899.- 1904.	povijest i zemljopis
5.	Govekar Mirko	Ig-Studenec, 7. 10. 1884.		1912.- 1915.	gimnastika i pjevanje
6.	Hribar Zlatko ¹⁸	Slovenija		1911.- 1912.	gimnastika, hrvatski jezik, povijest i zemljopis
7.	Jošt (Anton) Josip	Dobrovlje, 1870.		1899.- 1902.	prirodoslovlje, fizika i matematika
8.	Kers Albert	Slovenija		1916.- 1918.	prirodoslovlje, fizika i matematika
9.	Koletič Josip	Krško, 24.1.1877.	Ljubljana, 17. 7 1945.	1912.- 1913.	grčki, njemački i latinski jezik
10.	Kos Ivan	Kneža, 9.12.1849.	Pazin (Hrvatska), 30. 8. 1931.	1902.- 1918.	grčki, njemački jezik
11.	Lokovšek Pavel	Tuhelj, 29.6.1876	Ljubljana, 23. 3. 1968.	1905.- 1906.	grčki, njemački i latinski jezik
12.	Majžer Anton	Staveršenci, 1876.		1902.- 1910.	njemački jezik, po- vijest i zemljopis
13.	Pregelj Ivan	Most na Soči, 27.10.1883.	Ljubljana, 21. 1. 1960.	1910.- 1911.	njemački jezik, logika i psihologija

18 Podatke o Zlatku Hribaru, Josipu Joštu i Albertu Kersu smo tražili u različitim arhivskim izvorima kao i u literaturi i nije pronađena ni jedna informacija. Ovdje su doneseni oni podaci koje su u svojim radovima naveli D. Čargo Jurčić i M. Čop.

14.	Pregelj Rudolf	Trst, 11. 4. 1880.	Ljubljana, 5. 8. 1942.	1906.- 1918.	prirodoslovlje, fizika i matematika
16.	Schaup Adolf	Ajdovščina, 8. 5. 1880.		1915.- 1918.	njemački jezik
17.	Stökl (Ka- rol) Fridolin	Radovljica, 9. 10. 1842.	Pazin (Hrvatska), 31. 12. 1905.	1899.- 1905.	glazba
18.	Šantel Saša	Gorica 15. 3. 1883.	Ljubljana, 1. 7. 1945.	1907.- 1918.	slikanje, pjevanje, crtanje i geometrijsko crtanje, kaligrafija, matematika, pjevanje i slikanje
19.	Zajec (Franc) Ferdinand	Novo Mesto, 30. 5. 1876.	Sodražice, 9. 8. 1949.	1906.- 1907.	glazba i pjevački zbor

Tab. 1: Popis slovenskih profesora u Carsko-kraljevskoj velikoj državnoj gimnaziji od 1899. do 1918. godine¹⁹

U tablice je prikazano djelovanje slovenskih profesora u Gimnaziji u Pazinu. Poredani su abecednim redom. Iz navedenih godina djelovanja vidljivo je da su neki profesori kraće vrijeme obnašali službu. Razlog leži, vjerojatno, u slabo plaćenom radu, pa su mnogi potražili druga radna mjesta.

Prikaz koji slijedi sačinjen je na temelju dostupnih podataka. Količina teksta, stoga, ne predstavlja valorizaciju doprinosa toga profesora radu Gimnazije i društvenog života Pazina, odnosno afirmaciju Slovenaca u tom mjestu i vremenu.

Alojz Bobnar je rođen u Mirnoj Peči 1875. godine. U franjevački red je ušao 1895. godine, a zaređen je bio 1899 (Schematismus, 1902, 35). Mladu misu je imao 1. 10. 1899. godine u svojem rodnom mjestu.²⁰ Prije dolaska u Pazin djelovao je u samostanu u Sv. Trojici (Schematismus, 1903, 12). U Pazin je došao 1902. godine, a u Gimnaziji je predavao matematiku i fiziku i to u školskoj godini 1903/1904. U Pazinu je ostao sve do 1907. godine i iako nije radio u Gimnaziji, u franjevačkom samostanu je obavljao dužnost gvardijana. Umro je 26. 7. 1908. na Brezju (Schematismus, 1909, 50).

19 Izvor: IX, 1912, 4–6; X, 1913, 26–28; XI, 1914, 27–29; ARS–231, 56/193; Čop, 1999, 79–136; Jurčić-Čargo, 1999, 162–177; Ecclesia catolica, 2000, 244, 444, 810; PSBL, 1982, 128–129; Lužar, Wagner, Vrabl, 1928, 1–36; Leskošek, 1928, 1–25; Schematismus, 1901, 10–37; Schematismus, 1906, 36; Schematismus, 1909, 50.

20 Dolenjske novice, 1. 5. 1919: Zgodovina frančiškanskega samostana, 70.

Luka Brolih bio je jedan od profesora koji su dugo radili u Gimnaziji. Rođen je u Hotevaži 9. 10. 1867. godine. Maturirao je 1891. godine, a 1901. godine položio je stručni ispit. U školskoj godini 1901./1902. djelovao je u Državnoj gimnaziji u Mariboru gdje je podučavao zemljopis i povijest (Lužar, Wagner, Vrabl, 1928, 22). U Pazinu je predavao zemljopis, njemački jezik i povijest. Učenici se sjećaju da nikada nije uspio naučiti hrvatski jezik te je često zamjenjivao riječi: »[...] puška za ratarstvo, mjesto za ratovanje«. Na nastavi se nije smijao (Picinić, 1973, 77), a njemačku je književnost predavao isključio na njemačkom jeziku (Brajša, 1973, 33). Poneka sjećanja na Luku Broliha su topla i životna. Tako je Mate Balota opisao svoj susret s njime. Iz toga se susreta može iščitati strahopoštovanje koje su učenici imali do svoga profesora, kao i želja profesora da svojim učenicima omogući kvalitetan život i izvan obrazovne ustanove. »*Stajao sam tako pred ulazom u cirkus jedamput bez ijedne pare u džepu i naišao je Luka Brolih, mrki profesor povijesti i zemljopisa. Uzdrtao sam, kao da sam nešto veliko pogriješio. A on mi je prišao i uputio mi je jedine riječi koje su mi s njegove strane bile upućene izvan razrednih prostorija: »A Vi biste voljeli ući unutra?«. I kupio mi je ulaznicu. Bio sam zbunjen, posramljen, uplašen, oduševljen, zanesen. Bio sam u prvom razredu, obučan u jedino odijelo, koje mi je seoski krojač sašio od starog tuđeg odijela, profesor Brolih govorio mi je »Vi«, onaj strogi, nepristupačni profesor, i kupio mi je ulaznicu u cirkus. Nije to bila samo ulaznica. To je bilo kao da sam ja netko njegov« (Balota, 1984, 22). Drugi put je zapisao: »*Uživao sam u Brolihovim satovima zemljopisa i povijesti i rado sam ih dočekivao. Na njima se nešto zbivalo, vojske su se kretale, sunce je sjalo nad tropskim predjelima i svuda je bilo more [...]. Kasnije, na češkoj gimnaziji, uspoređivao sam sate Brolihove i sate novog i mlađeg profesora istih predmeta. I uspoređivao sam druge profesore jedne i druge gimnazije. Od profesora pazinske gimnazije, koje sam ja imao, mogli su izdržati usporedbu i izaći kao bolji samo Brolih i Novljan. I, razumije se, Šantel« (Balota, 1984, 40). Upravo je Šantel za Broliha u svojim memoarima zapisao, da se držao zasebno, da je »... bil čudak svoje vrste in zagrenjen. Imel je surov nastop in se je neprestano zapletal v sovraštvu. Z ravnateljem je bil v stalni borbi. No, do mene je bil vedno kolegialen in mu ne morem osebno ničesat očitati. Bil je po rodu Gorenjec, menda Kranjčan...« (Šantel, 2006, 199).**

Zabilježeno je da je često u školskim prostorijama, ali i izvan njih, imao predavanja o različitim povijesnim događajima za koje je vjerovao da će biti zanimljiva i poučna za širi krug ljudi.²¹ Bio je aktivan u mnogim pazinskim društvima. Bio je član *Društva Sokol* i *Odbora za prosvjetu* (Hammer 1999a, 303), bio je predsjednik *Istarskog planinskog društva* (Riman, 2012, 242-243) te je često za učenike organizirao izlete²² (Balota 1984, 37). Njegovo ime danas nosi Planinarska sekcija *Gimnazije i strukovne škole Juraj Dobrila* u Pazinu. Umro je u Mariboru 23. 11. 1933. godine (ARS AS 231, 56/193, Brolih).

21 Godine 1907. održao je predavanje pod naslovom *Junaštva g. 1809*, 1910. godine je održao predavanje pod naslovom *Predavanje o popisu pučanstva u Cerovlju*, a 1911. godine je imao predavanje *O Postojinskoj špilji (uz 54 »svijetle slike«)* i *O Tripolisu* (Hammer, 1999a, 303).

22 Kao ilustraciju možemo navesti da je u školskoj godini 1912./1913. organizirao sljedeće izlete: 5. 10. 1912. u Sv. Petar u Šuli, 19. 4. 1913 u Draguč, 26. 4. 1913. u pazinsku okolicu (X, 1913, 73), a u školjoj godini 1913./1914. je organizirao izlete: 4. 9. 1913, 15. 4. 1914. i 27. 4. 1914. u pazinsku okolicu (XI, 1914, 77).

Anton Burgar rođen je u Ribnici 28. 12. 1883. godine. Maturirao je 1904. godine, a potom je otišao na studij klasične filologije u Beč. Godine 1913. položio je stručni ispit (Lužar, Wagner, Vrabl, 1928, 17). Od 1910. do 1914. radio je u Gimnaziji u Pazinu gdje je predavao latinski i grčki jezik (Jurčić-Čargo, 1999, 373). Od 1919. godine predavao je u Državnoj realnoj gimnaziji u Kočevju, gdje je bio ravnatelj od 1923. (Leskošek, 1928, 6) do 1944. godine (Stanonik, Brenk, 2008, 121). Osim što je predavao u Gimnaziji, bio je aktivan i u Hrvatskoj čitaonici u Pazinu gdje je bio odbornik od 1914. do 1915. godine.²³ U vrijeme Prvog svjetskog rata je bio mobiliziran kao natporučnik (Ujčić, 1969, 204). Umro je u Ljubljani 27. 8. 1968. godine.

Emilijan Dovgan rođen je u Kamniku 24. 7. 1867. godine. U franjevački red je ušao 1885. godine na Trsat, a za svećenika je bio zaređen 1890. godine. (Schematismus, 1902, 32). Služio je u Brežicama, potom u Istri i Gorici. U Gimnaziji u Pazinu djelovao je od 1899. do 1904. godine. Predavao je zemljopis i povijest. Učenici ga se sjećaju kao strogo profesora (Rapotec, 1973b, 45). Godine 1905. bio je gvardijan u franjevačkom samostanu u Pazinu²⁴ do 1907. godine (Schematismus, 1907, 23). Za vrijeme Drugog svjetskog rata otišao je u Nazaret gdje je ostao sve do svoje smrti²⁵ 15. 12. 1940 (Ecclesia catholica, 2000, 810).

U Gimnaziji u Pazinu je predavao i **Mirko Govekar**. Rođen je 7. 10. 1884. godine u Igu-Studenec. Podučavao je na *Državnom muškom učiteljišću* u Mariboru, a osim toga, predavao je tjelesnu kulturu u *Zasebnem ženskem učiteljišću šolskih sester* u Mariboru (Lužar, Wagner, Vrabl, 1928, 28–29) te u *Državni gimnaziji* u Mariboru (Leskošek, 1928, 18). Od 1912. do 1915. godine radio je u Gimnaziji u Pazinu. Učenici se sjećaju da je na glazbenim priredbama svirao glasovir, a podučavao je gimnastiku i glazbu. Povremeno je dirigirao zborom. O njegovom angažmanu postoji svjedočanstvo s koncerta 1913. godine na kojemu je svirao glasovir. Osim solo točke, na glasoviru je pratio druge izvođače, a nastupio je i u kvintetu (glasovir, violina, čelo, harmonika i kontrabas). Povodom toga nastupa bilo je zabilježeno: »*Gospodin Govekar svirao je na glasoviru Baladu op. 25 od Fr. Chopina. Komad je vrlo težak, ali g. glasovirač ima izvrsnu tehniku. Buduć je on svim glazbenim točkama ovog koncerta sudjelovao, biti će dobro da ovdje spomenemo, kako smo srećni, što je k nama došao*«. ²⁶ U Pazinskoj gimnaziji je predavao samo 3 godine, no ipak je vidljivo njegovo aktivno uključivanje u javni i kulturni život Pazina. U vrijeme Prvog svjetskog rata mobiliziran je kao desetnik. (Ujčić, 1969, 204).

Za **Zlatka Hribarja** se zna da je djelovao u Gimnaziji od 1911. do 1912. godine. U gimnaziji je bio dodjeljen Luki Brolihu koji je dobio zadatak da ga uvede u učiteljsku službu. Predavao je zemljopis i povijest (Ujčić, 1969, 107).

Josip (Anton) Jošt je rođen 1870. godine u Dobovlju, a u Gimnaziji u Pazinu je djelovao od njenog osnivanja. Predavao je prirodoslovlje, matematiku i fiziku. Prvi ravnatelj s njegovim radom nije bio zadovoljan. U svojim je pismima, između ostalog, zapisao: »*Istina*

23 Godine 1914. održao je predavanje o životu i radu Gregorčiča (Hammer, 1999a, 303), o kojem je već 1907. godine napisao biografiju (Burgar, 1907).

24 Bogoljub, 14. 9. 1905: Cerkevni razgledi po domovini, 269.

25 Slovenski gospodar, 25. 12. 1940: Spominjamo se v molitvah rajnih!, 20.

26 Naša sloga, 13. 3. 1913: Koncert u Pazinu, 2.

je da je gospod Jošt čudan patron; danas je pošao u Beč molit da ga premjeste u Kočevje. Moja najiskrenija želja prati ga u Beč, da uspije u svojoj nakani te da ga kamogod premjeste...« (Cukrov, 1999, 275). Već je 1901. godine prestao raditi u Gimnaziji u Pazinu.

Albert Kers je u Gimnaziji u Pazinu djelovao od 1916. do 1918. godine, a predavao je prirodoslovlje, matematiku i fiziku (Jurčić-Čargo, 1999, 373).

Josip Koletič rođen je u Krškome 24. siječnja 1877. godine (Leskovšek, 1928, 8). Gimnaziju je završio u Novom Mestu 1899. godine, klasičnu filologiju je studirao u Grazu (Jurčić-Čargo, 1999, 373). Ispit za profesora iz klasične filologije i slovenskog jezika je položio 1911. godine (ARS–231, 64/937, Koletič). Radio je u Prvoj državnoj gimnaziji u Ljubljani 1912. godine gdje je predavao latinski, grčki i slovenski jezik (Lužar, Wagner, Vrabl, 1928, 17). U Pazinskoj gimnaziji je djelovao samo u školskoj godini 1912./1913., gdje je predavao latinski i grčki jezik. Nakon Pazina nastavio je raditi u školama u Ljubljani. U Ljubljani je i umro 17. 7. 1945 (ARS–231, 64/937, Koletič).

Osoba koja je imala najviše utjecaja u školi je svakako bio ravnatelj **Ivan Kos**, »Slovenec, onizak starčić, šiljate prosjede bradice...« (Radetić, 1962, 59.). Gimnaziju je završio u Gorici, a u Beču je završio studij klasične filologije. Državni je ispit za gimnazijskog profesora položio 1879. godine, nakon čega je kao suplent radio u Grazu i Trstu. U njemačkoj gimnaziji u Pazinu je podučavao njemački jezik od 1883. do 1890. godine, u Puli od 1890 do 1897. godine (PSBL, 1982, 128–129), a potom odlazi u Split gdje je bio ravnatelj i profesor grčkog i njemačkog jezika u *Carsko-kraljevskoj gimnaziji* od 1897. do 1902. godine (Stanonik, Brenk, 2008, 519). U Pazin se vratio 1902. godine gdje je obavljao dužnost ravnatelja sve do zatvaranja Gimnazije, a potom je otišao u mirovinu. Godine 1908. postao je školski savjetnik, 1912. godine bio je imenovan za člana *Pokrajinskog školskog savjeta za Istru*. Organizirao je predavanja u *Narodnom domu* u Pazinu, zalagao se za izgradnju učeničkog doma te je zajedno s F. Matejčićem, nakon višegodišnjeg napora, uspio potaknuti otvaranje privatne *Ženske učiteljske škole* 1912. godine (Jakovljević, 1999, 541–550). Na taj je način bilo omogućeno školovanje učiteljica i profesorica. Baš ti njegovi napori ukazuju da je bio svjestan problema nedostatka obrazovnog kadra u hrvatskoj Istri.

I. Ivančić ga se sjeća kao čovjeka »...niskog nešto krupnijeg rasta. Primio me pri prvom susretu vrlo ljubazno, drugarski susretljivo, da ne kažem očinski« (Ivančić, 1973, 26). Ravnatelj je bio vrlo pažljiv prema učenicima, često se zanimao za njihovu obiteljsku situaciju, provjeravao je i skrbio za uvjete njihova stanovanja. S. Brajša je o ravnatelju zapisao: »Veoma se zanimao i za izvanškolski život đaka. Išao je od stana do stana, gdje su stanovali đaci. Ako je bio stan vlažan ili ako u obitelji stanodavca nije bilo što u redu, tako da bi to moglo štetno djelovati na zdravlje, moral đaka, nastojao je da đaku nađe drugi stan« (Brajša, 1973, 32). Mate Balota svoja je sjećanja o »Starom« zabilježio s dozom humora i ironije, te je prikazao bojazan i brigu ravnatelja za Gimnaziju, ali i za učenike (Balota, 1984, 58–59) Saša Šantel ga je opisao kao pravog »[...] avstrijskega uradnika [...] Bil je pa v dno duše dober in pošten, pač po tolminsko trmast. V šoli so mu bile najbolj pri srcu one zunanosti, ki dajejo videz dobremu funkcioniranju šolskega aparata, kakor točnost pri začetku pouka, obdrževanje discipline, redno opravljanje inšpekcij na hodniku in kar je še podobnih atributov pedagoške službe« (Šantel, 2006, 200).

Ivan Kos brinuo se za pedagoško i didaktičko-metodološko osposobljavanje učitelja, i to pogotovo mladih, koje je i sam uvodio u školski život. Osim aktivnog djelovanja u Gimnaziji, bio je član *Đačkoga pripomoćnog društva* (Štoković, 1999, 399–412), te je angažirano radio na ideji izgradnje učeničkog doma u Pazinu. Bio je i jedan od osnivača *Odbora za prosvjetu*. Tugomil Ujčić ističe da se »*Ravnatelj Kos [...] bio potpuno srodio s Pazinom*« gdje je i umro 30. 8. 1930, a u Pazinu je i pokopan (Ujčić, 1969, 105). Svojim je radom potaknuo mnoge mlade profesore na rad i izvan škole.

U Pazinu je od 1905. do 1906. godine predavao i **Pavel Lokovšek**, rođen u Tuhelju u Hrvatskom Zagorju 29. 6. 1976. godine. Nakon Pazina otišao je u Ljubljanu, gdje je radio u knjižnici današnje *Gimnazije Poljane* u Ljubljani i to u razdoblju od 1931. do 1939. godine. Bio je profesor njemačkog, latinskog, grčkog i slovenskog jezika. Umro je 23. 3. 1968. godine, a pokopan je u Ljubljani.

Anton Majžer je rođen 1876. godine u Staveršencih. U Pazinsku gimnaziju je došao 1902. U školskoj godini 1902./1903. bio je suplent, od 1904. do 1908. godine privremeni profesor, a od 1909. do 1910. godine učitelj njemačkog jezika, povijesti i zemljopisa (Jurčić-Čargo, 1999, 373). Nekoliko je godina djelovao u gimnaziji u Voloskom (Opatija). Učenici ga se sjećaju da je bio »[...] *čovjek uvijek prijazan i ljubazan, a kao nastavnik velik prijatelj omladine s kojom je rado dolazio u kontakt*« (Ivančić, 1973, 25). Zabilježeno je da je »[...] *taj simpatični Štajerac volio i hrvatski jezik i u želji da ga nauči, učio je naizust hrvatske narodne pjesme*« (Picinić, 1973, 77). O njemu je svoja sjećanja zapisao i Saša Šantel: »*Majžer je živio u Pazinu sam, čeprav je bio oženjen in je imao hčerku o kateri je vedno govoril. [...] V toplem vremenu si je opoldanski počitek oskrboval v konferenčni sobi ter tam sladko spal z glavo na kupu šolskih zvezkov*« (Šantel, 2006, 199). Sigurno je da je s drugim profesorima utjecao na formiranje slavenskog (hrvatskog/slovenskog/istarskog) ozračja u gimnaziji te je utjecao na mlade s kojima je radio.

Ivan Pregelj se rodio u obitelji krojača. Otac mu je rano umro te je studij završio uz pomoć župnika. Nakon mature odlazi na studij teologije kojega je uskoro napustio. U Beču je studirao slavistiku i germanistiku, a doktorirao je s disertacijom o propovjedniku Rogeriju. U Pazinskoj gimnaziji je podučavao u školskoj godini 1910./1911 nakon čega je otišao u službu u gimnaziju u Idriji (IX., 1912, 12). U Kranju je djelovao od 1912. do 1924. godine, a u Ljubljani od 1924. do 1938. godine (Jurčić-Čargo, 1999, 372). Zanimala ga je povijest Istre te ga je Stojan Brajša vodio u Tinjan i u Ježenj, rodno mjesto biskupa Jurja Dobrile (Jurčić-Čargo, 1999, 373). Na temelju tog iskustva je kasnije napisao pripovijetku *Božji mejnik* (Brajša, 1973, 34), djelo prevedeno i na hrvatski jezik 1925. godine: *Oče, budi volja Tvoja*. Mate Balota se sjeća da »*Ivana Pregelja nismo mogli lako razvrstati po narodnosti. Govorio je sasvim dobro hrvatski i mogao je biti i Hrvat i Slovenac iz pograničnog predjela Čičarije.*« (Balota, 1984, 71). Može se zaključiti da je život u Pazinu, ali i politička situacija u Istri onoga vremena, u njemu stvorila osjećaje koje je potom pretočio u književno djelo. Umro je 21. siječnja 1960. godine u Ljubljani.²⁷

Rudolf Pregelj rođen je u Trstu 1880. godine. Maturirao je 1899. godine, a stručni ispit za učitelja je položio 1908. godine. Prije dolaska u Gimnaziju u Pazinu, predavao je u

27 Više o njemu: Mahnič, 1984 i Taljat, Janež, 2003.

Državnem ženskem učiteljišču u Mariboru (Lužar, Wagner, Vrabl, 1928, 28). U Gimnaziji u Pazinu je predavao matematiku, prirodoslovlje, fiziku i njemački (Hammer 1999a, 314) i baš radi toga se mogao steći dojam da je bio »nastavnik bezbrojnih predmeta prirodne struke« (Dorčić, 1973, 111). Nekadašnji učenici ga se sjećaju kao mladog muškarca, Slovenca iz istarskog Krasa, koje je imao »[...] dobro dušo« (Picinić, 1973, 75). Slično ga se sjeća i I. Ivančić, koji je o Pregelju napisao da je »[...] po svojoj naravi uvijek veseo i ljubazan [...] zlatan čovjek koji je svakome s kojima je dolazio u doticaj bio pripravan uputiti prijaznu riječ i pružiti pomoć« (Ivančić, 1973, 25). Zajedno s M. Kevićem i I. Burićem, druga dva profesora Pazinske gimnazije, često je organizirao izlete za učenike (Bančić, 1973, 84). Za Pregelja je Saša Šantel zapisao da je »[...] bil prijeten dobrodušen tovariš« (Šantel 2006, 199).

Mišljenje je izrazito subjektivno stajalište i stoga se ona često razlikuju, pa su tako i zapisi sjećanja nekadašnjih učenika o njemu suprotna. Neki učenici su ga vidjeli kao »[...] tip staromodnih profesora sa strogim ukalupljenim nazorima« (Čehovin, Drnjević, 1973, 65). Mate Balota je zapisao da »Pregelj nije kod đaka uživao glas velikog prirodoslovca, nego strašne i opasne policijske njuške« (Balota, 1984, 35).

U vrijeme Prvog svjetskog rata bio je upravitelj u *Ženskoj učiteljskoj školi* u Pazinu, a u njoj je prije toga, kao i brojni drugi profesori Gimnazije, besplatno radio (Ujčić-Maksimović, 1973, 127). Aktivan je bio i izvan prostora gimnazije, bio je član *Zabavnog odbora* u sklopu Narodne čitaonice u Pazinu (Hammer, 1999a, 331), a od 1909. do 1910. godine bio je skrbnik Hrvatske čitaonice (Hammer, 1999b, 314). Često je pjevao na različitim priredbama koje su se obično događale u Narodnoj čitaonici (Vitolović, 1973, 108). Aktivan je bio i u Družbi sv. Ćirila i Metoda za Istru gdje je od 1914. do 1915. godine bio blagajnik. Nakon zatvaranja Gimnazije u Pazinu otišao je u Karlovac gdje je neko vrijeme bio upravitelj Istarskog internata, a zatim naglednik (Ujčić, 1969, 114). Nakon toga je godinu dana djelovao u Zemunu, od 1921. do 1926. godine bio je u Murskoj Soboti, a potom u Mariboru do 1938. godine. Po vlastitoj je želji premješten u Ljubljanu. Umro je 5. 8. 1942. godine (ARS–231, 72/1642, Pregelj).

Sjećanja o njegovom djelovanju i načinu podučavanja su različita i zato je teško dati objektivni prikaz njegova rada u školi, kao i izvan nje. Zajedno je s drugim profesorima, osim u gimnazijski život, bio uključeni i u javni život Pazina te je tako utjecao na stvaranje istarske inteligencije. U kojoj mjeri je u svojem radu bio uspješan, teško je ocijeniti.

U Gimnaziji u Pazinu je 3 godine radio i **Adolf Schaup**. Rođen je u Ajdovščini 8. svibnja 1880. (Leskošek, 1928, 19). Maturirao je 1899. Godine u gimnaziji u Gorici (Šantel, 2006, 192), a 1904. godine je diplomirao. U Koparskoj gimnaziji je djelovao od 1904. do 1907., a od 1909. do 1914. godine u gimnaziji u Gorici. Od 1909. godine sve do svojeg umirovljenja, 1938. godine, djelovao je u Mariboru (ARS–231, 74/1862, Schaup) u *Državni gimnaziji* gdje je držao tjelovježbu (Imenik šolskih oblasti, 1921, 170). U Gimnaziju u Pazin je došao 1915. godine i u njoj je podučavao njemački jezik. Njegovi učenici ga se sjećaju kao dobrog pjevača te je »...na jednoj đачkoj priredbi u Narodnom domu 1917. pjevao na pozornici u duetu s učenicom Učiteljske škole« (Bačić, 1973, 117–118). Prema sjećanjima Saše Šantela, još iz vremena kada su se intenzivno družili u Koperu, bio je lovac i često je okolo hodao s lovačkom puškom (Šantel, 2006, 192). S Albertom

Kersom je nastupao na glazbenim priredbama za vrijeme Prvog svjetskog rata (Hammer, 1999b, 332). Zajedno s Ljudevitom Pivkom je sastavio knjigu za nastavu tjelesne kulture (Telovadba I-IV) (Jurčić-Čargo, 1999, 373).

Fridolin Stöckl je u franjevački red ušao 1862. godine, svete zavjete je položio 1872. godine. Bio je krojač i orguljar. Od 1895. godine je bio u Samoboru, od 1897. do 1899. je bio u Kostanjevici pri Gorici (Kinderić, 2006, 104). U Pazinu je živio od 1899. do 1905. godine, kada je umro. U Gimnaziji je podučavao glazbu sve od njezina osnivanja, a predavao je i Matku Brajši Rašanu i Franu Rapotecu. Rapotec je zapisao svoja sjećanja: »*K bratu Fridolinu zalazio sam i pozivan i nepozivan, u njegovu samostansku ćeliju. Tu sam od njega dobivao stalnu poduku, prepisivao mu note. On je mene upućivao u pravila kompozicije, kada sam počeo komponirati*«. Neko vrijeme Stöckl je vodio tamburaški orkestar (Rapotec, 1973b, 45). U lipnju 1904. godine dirigirao je tamburaškim i gudačkim orkestrom i pjevačkim zborom (Milanović, 1973, 54; Čop, 1999, 125). Umro je u Pazinu 31. 12. 1905. godine (Shematismus, 1906, 36).

Saša Šantel znamenita je osoba istarske, hrvatske i slovenske povijesti. O njemu se dosta pisalo (Šiklič, 2007, 67–71; Mihevc, 2005; Šiklič, 1999, 383–398; Močnik, 1995, 137–141; Riman, 2010, 63–88) Imao je veliku želju živjeti i djelovati u Ljubljani jer je smatrao da tamo ima više mogućnosti za slikanje i skladanje. Svoje želje nije uspio ispuniti. U Pazin je došao 1907. godine gdje je osnovao obitelj i dobio troje djece. U Gimnaziji u Pazinu je podučavao crtanje i glazbu. Započeo je s vođenjem muškog pjevačkog zbora, nastavio je i s vođenjem već postojećeg mješovitog pjevačkog zbora koji je pjevao u crkvi. Za njih je skladao i prerađivao već postojeći repertoar (Šiklič 1999, 195).

Nakon dolaska u Pazin, počeo je s organiziranjem koncerata i glazbeno-scenskih događaja, a sudjelovao je i na različitim proslavama i obljetnicama. Bio je član *Odbora za prosvjetu* kojega su osnovali profesori Pazinske gimnazije. Kao član *Zabavnog odbora Čitaonice* i *Odbora za prosvjetu* sudjelovao je u organizaciji različitih priredaba, a u okviru kojih je imao i nekoliko predavanja iz likovne umjetnosti. Predavanja su bila obogaćena ilustracijama i utjecala su na likovnu kulturu tadašnjeg Pazina.²⁸ Bio je važna osoba i u glazbenom životu Pazina gdje je često nastupao u komornom orkestru u kojem su svirali i njegovi učenici. Orkestar je sudjelovao na različitim koncertima koji su često imali i humanitarnu namjenu, kao npr. koncert održan 4. 5. 1918. godine kada je organizirao vokalno-instrumentalni koncert u korist *Crvenog križa i siročadi palih junaka*.

Nekadašnji učenici su o Šantelu imali visoko i pozitivno mišljenje. Angelo Cerkenik je zapisao: »*Saša Šantel bio je čovjek meke prirode. Nastojao je da u nama pobudi ljubav do umjetnosti, naročito slikarstva, kiparstva i glazbe. Znali smo da je slobodouman duh, da mrzi i dinastiju i monarhiju*« (Cerkvenik, 1973, 100).

28 Kao primjer za ilustraciju može se navesti da je 1910. godine imao predavanje pod naslovom *Slikarstvo za vrijeme renesanse* i »*O Rafaelu Santiju*« (uz 53 »svijetle slike«), 1911. godine je imao predavanje pod naslovom »*O starokršćanskoj i romanskoj arhitekturi*« (uz 23 »svijetle slike«), 1912. godine je održao predavanje pod naslovom »*Grafička umjetnost*« (s pokusima, te izložbom »grafičkih radnji«) (Hammer, 1999a, 316).

Mate Balota Šantela je opisao ovako: »*ljudski, dubok, prirodna, neposredan, vedar, izgrađen, uravnotežen čovjek, svjestan svoje snage, ali ne prkoseći njom, pravedan, topao. Kao učitelju vještina, njemu su davali da predaje crtanje, matematiku u nižim razredima, pjevanje, kaligrafiju i gimnastiku. On nije bio utjecajan u Profesorskom zboru, nije se mijesao u školsku politiku, nikakva beneficija nije ovisila o njemu, on nije obarao, nije prijetio, nije glumio – on je samo širio oko sebe svijetlo i toplinu ljudske duše, koja je bila mila, iako nije vjerovala u boga*« (Balota, 1984, 43). Umro je 1. 7. 1945. godine u Ljubljani.

Franjevac **Ferdinand Zajeca** je rođen u Novom Mestu, 30. 5. 1876. godine. U franjevački red je ušao 1892. godine, a za svećenika je bio zaređen 1898. godine (Shematismus, 1901, 34). Prije dolaska u Pazin djelovao je u franjevačkim samostanima u Novom mestu i Ljubljani. U Pazinu je bio od 1906. godine (Shematismus, 1903, 10; 1904, 8; 1905, 6), kada je nastavio s vođenjem pjevačkog zbora kojega je prije toga vodio Fridolin Stöckl (Hammer, 1999a, 331). U svojim sjećanjima Šantel se dotakao i Zajeca. Za njega je zapisao: »*Takrat sem izvedel, da je pre menoj poučeval petje neki frančiškan, Slovenec, p. Zajec, ki pa ni znal vzdrževati discipline in so ga dijaki vlačili za kuto*« (Šantel, 2006, 201). Nakon Pazina djelovao je u različitim samostanima diljem Slovenije, a umro je u Sodražicama 9. 8. 1949. godine (Ecclesia catolica, 2000, 244, 444).

ZAKLJUČNE MISLI

Slovenski profesori koji su djelovali u Gimnaziji u Pazinu od 1899. do 1918. godine bili različitih profesija i poziva. Oni su u Pazin, kao i u druge krajeve Austro-Ugarske Monarhije, dolazili raditi po dekretu koje su dobivali od školskih vlasti. Za njih se zna da su predano radili svoj posao, što možemo zaključiti iz sjećanja njihovih učenika, ali i po pisanju ondašnjeg tiska. Prema pronađenim podacima vidljivo je da su neki slovenski profesori uspjeli svrnuti pozornost na sebe svojim predanim radom i da su ostavili dublji trag u kulturnom životu Pazina u vremenu kada su djelovali.

Važno je naglasiti da su se slovenski i hrvatski profesori, kao i učenici, djelovali u oblikovanju hrvatske i slovenske kulture u Istri. Mladi su bili usmjeravani i odgajani u istarskom/slavenskom duhu. Osim odgojnih i obrazovanih uloga, profesori su bili ujedno i skrbnici, koji su se brinuli za pravilnu prehranu učenika, dobru zdravstvenu zaštitu te druge životne potrebe gimnazijalaca. U tom procesu nije moguće vidjeti je li koji od profesora javno izražavao kraj odakle je došao. Kod nekih profesora učenici nisu uopće bili sigurni jesu li onih iz slovenskih ili hrvatskih krajeva.

Osim svakodnevnih odgojno-obrazovnih i drugih obaveza u okviru Gimnazije, profesori su često bili aktivni i izvan nje. Na taj su način gimnaziju dignuli na viši kulturni nivo i gimnaziji su dali političku dimenziju. Kroz taj javni rad utjecali su na kulturni život mjesta. Kroz predavanja, organiziranje i sudjelovanje na različitim koncertima i izložbama, utjecali su na istarsko narodno buđenje, na svijest istarskoga naroda i na širenje (pan) slavenskih ideja. Doprinos svih profesora, neovisno o vremenu provedenom u Pazinu i na aktivnosti u Gimnaziji i izvan nje, važan je za istarsku, hrvatsku i slovensku povijest. Njihov doprinos istarskom narodnom pokretu je bio velik, a velik je bio i njihov doprinos očuvanju hrvatskog i slovenskog nacionalnog identiteta u Istri.

Sl. 1: Saša Šantel ispred scene sa glazbenicima i glumcima u Pazinu 1918. godine (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-2GPPP5CN>)

Pazinska gimnazija je u tom važnom vremenu bila značajna i jedno od temeljnih uporišta cjelokupnog pokušaja narodnog djelovanja, njegovog preživljavanja i afirmacije nacionalnog potencijala u borbi za nacionalni identitet. Osim hrvatskih profesora taj su teret nosili i slovenski profesori i učenici koji su utjecali na poboljšanje položaja Pazina i to ne samo kao odgojno-obrazovnog središta, već kao mjesta na području kulture, bibliotekarstva, muzikologije i u drugim važnim kulturnim sadržajima.

Aktivnost profesora je uglavnom bila povezana s predmetima koje su podučavali. Normalno da su profesori glazbe, umjetnosti i sličnih predmeta imali više mogućnosti i načina za sudjelovanje u javnom životu (na koncertima, priredbama i sl.) nego oni profesori koji su podučavali predmete koje je bilo teško javno predstaviti (jedino ako nisu imali dodatan interes i vještine koje bi mogli javno predstaviti).

Djelovanje slovenskih profesora u Gimnaziji pripomaže prikazu općeg događanja i klime u Pazinu i cijeloj Istri s kraja 19. i početkom 20. stoljeća. To je bilo prepleteno s nacionalnim zanosom i slavenstvom te sa željom do razvitka kulture i općim napretkom. Njihovo slovenstvo nije bilo prepreka njihovoj integraciji u okolinu. Profesori iz slovenskih krajeva sastavni su dio hrvatske kulturne povijesti.

I na kraju: Tko god se ma u kom obliku bavi nastavnim procesom, zna da predavač mora posjedovati znatno više znanja o onome što predaje od onoga što prenosi učenicima. Njegovo znanje mora biti tako strukturirano da, osim znanja činjenica, može uspostaviti bitne elemente nastave kao što su svrha, ciljevi, zadaci onoga što podučava i, što je naj-

važnije, mora moći odrediti položaj tih znanja u strukturi učenikova znanja te odgojne potencijalne. Ako se pogleda što su sve predavali neki od onih Slovenaca u Gimnaziji, koliko su neki predmeti sadržajno različiti, moglo bi se zaključiti, da su ovi profesori, koji su svojim nastavnim, izvannastavnim, i izvanškolskim radom zapravo sudjelovali u istarskom narodnom preporodu, bili nedvojbeno renesansni ljudi humanističke usmjerenosti u najplemenitijem značenju toga pojma.

THE SLOVENIAN PROFESSORS OF CARSKO-KRALJEVSKA VELIKA
DRŽAVNA GIMNAZIJA OF PAZIN

Barbara RIMAN

Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva cesta 26, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: barbara.riman@guest.arnes.si

ABSTRACT

The paper showcases the work of Slovenian professors at the first Croatian grammar school in Istria which operated in Pazin. After years of effort of both Croatian and Slovenian national reformers and intellectuals, the school was founded in 1899 and operated until 1918 when it was closed down. The opening of the Grammar school had a significant impact on the Istrian youth, who was given the opportunity of education in Croatian language. Therefore the Grammar school was also attended by a large number of students from different Slovenian regions. Many of them grew into individuals whose work has earned them an important place in both the Croatian and the Slovenian history.

19 Slovenian professors worked at the school. They were influential through various activities also outside the grammar school premises and they thus influenced the cultural diversity of the town of Pazin. The reasons behind the arrivals Slovenian professors to the Grammar school were different. They mostly arrived based on the decree of the school's authorities that sent them to different part of the Austro-Hungarian Monarchy. The paper presents data on Slovenian professors who worked at the grammar school in Pazin as well as certain memories of their students.

The periods of their activity at the Grammar school varied. Some professors worked there for 16 years (Ivan Kos, Luka Broljih), while others worked only for one school year (Ivan Pregelj) and they aspired to a rapid departure from Pazin (Anton Josip Jošt). Regardless of the time they spent at the Grammar school, all professors mentioned here left their mark on the institution in which they worked and have influenced the students whom they taught and raised.

All mentioned professors raised their students in the Istrian/Slavic spirit. They were also their educators and they cared for the students' nutrition, good health care and other basic needs. Individuals who came to Pazin to work at the Grammar school but were not from Istria brought with them the cultural and ideological characteristics that were different from their hosts', but they accepted the cultural and traditional features of the Istrian region.

At the beginning of the 20th century, the Imperial and Royal State Grammar School was one of the most important strongholds of the overall popular activity. Apart from the Croatian professors, this burden was also carried by the Slovenian professors who worked at the Grammar school. Together they influenced the development of Pazin as an educational center as well as a place with important cultural contents.

Key words: Istria, Pazin, grammar school of Pazin, Carsko-kraljevska velika državna gimnazija, Slovenian professors in Croatia, Slovenes in Croatia

IZVORI I LITERATURA

- IX. program C. K. velike državne gimnazije u Pazinu za školsku godinu 1911.–1912., 1912** – Naklada C. K. Gimnazije, Pazin.
- X. program C. K. velike državne gimnazije u Pazinu za školsku godinu 1912.–1913, 1913** – Naklada C. K. Gimnazije, Pazin.
- XI. program C. K. velike državne gimnazije u Pazinu za školsku godinu 1913.–1914, 1914** – Naklada C. K. Gimnazije, Pazin.
- ARS, AS 231** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS), Ministrstvo za prosveto Ljudske Republike Slovenije, 1900–1945 (AS 231).
- Bogoljub** – Ljubljana, 1903–1944.
- Dolenjske novice** – Novo mesto, 1885–1919.
- Edinost** – Trst, 1876–1928.
- Imenik šolskih oblastev, osnovnih, meščanskih in srednjih šol ter učiteljstva v Sloveniji (1921)**: Ljubljana, Učiteljska tiskarna v Ljubljani.
- Naša Sloga** – Trst, 1870–1915.
- PH RA 3612 Rabfeld, Rudolf, 2012** – 1913. 01. 18–1913. 02. 14 (Akt), <http://scopeq.cc.univie.ac.at/Query/detail.aspx?ID=232429>, prevzeto, 1. 6. 2012.
- Slovenec** – Ljubljana, 1873–1945.
- Slovenski gospodar** – Maribor, 1867–1941.
- Bačić, D. (1973)**: Sjećanje na profesore: Schaupa, Kersa, Glavanjija. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 117–118.
- Balota, M. (1984)**: Stara pazinska gimnazija. Pula, Čakavski sabor.
- Bančić, Š. (1973)**: Sjećanja uz 70-godišnjicu osnivanja Hrvatske gimnazije u Pazinu. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 82–84.
- Bertoša, M., Matijašić, R. (ur.) (2005)**: Istarska enciklopedija. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslava Krležje.
- Brajša, S. (1973)**: Moja sjećanja iz pazinske gimnazije. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 32.
- Bratulić, J. (1969)**: Političke stranke u Istri za vrijeme narodnog preporoda. U: Ravlić, J. (ur.): Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zagreb, Matica Hrvatska, 289–334.
- Burgar, A. (1907)**: Simon Gregorčič: življenjepis. Ljubljana, samozaložba.
- Cerkvenik, A. (1973)**: Pazinski gimnazijalci u godinama pred prvim svjetskim ratom. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 103–104.
- Ciperle, J., Vovko, A. (1987)**: Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja. Ljubljana, Slovenski šolski muzej.

- Cukrov, A. (1999):** Fran Matejčić u pismima Vjekoslavu Spinčiću. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska gimnazija u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 263–286.
- Čehovin, B., Drnjević, L. (1973):** Sjećanja na Pazin 1905-1913. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 64–70.
- Čop, M. (1999):** Carsko-kraljevska velika državna gimnazija u Pazinu od 1899. do 1918. godine. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska gimnazija u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 79–136.
- Darovec, D. (2008):** Kratka zgodovina Istre. Koper, Založba Annales.
- Dorčić, V. (1973):** Pazinske uspomene. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 110–114.
- Ecclesia catolica (2000):** Letopis Cerkve na Slovenskem. Ljubljana, Nadškofija Ljubljana.
- Hammer, M. (1999a):** Članovi uprave Hrvatske čitaonice i drugih hrvatskih društava u Pazinu na kraju 19. i početkom 20. stoljeća. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska čitaonica u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 299–331.
- Hammer, M. (1999b):** Društveni rad profesora Hrvatske gimnazije u Pazinu (1899.–1918.). U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska čitaonica u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 299–340.
- Ivančić, I. (1973):** Nekoliko podataka iz moga sjećanja koji se odnose na staru pazinsku gimnaziju. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 22–23.
- Jakovljević, B. (1999):** Ženska učiteljska škola u Pazinu. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska gimnazija u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 541–550.
- Jelinčić, J. (1999):** Borba Talijana i talijanaša protiv osnivanja hrvatske gimnazije u Pazinu. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska gimnazija u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 63–78.
- Jurčić-Čargo, D. (1999):** Slovenci na Hrvatskoj gimnaziji u Pazinu od 1899 do 1918. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska gimnazija u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 367–382.
- Južnič, S. (2010):** Migracije znanstvenikov v slovenski prostor in iz njega v beli svet. U: Štih, P. (ur.): Migracije in slovenski prostor od antike do danes. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 175–190.
- Kinderić, P. A. (2006):** Franjevci uz orgulje. Krapina, Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika.
- Kontestabile Rovis, M. (2010):** Istrsko šolstvo v Avstrijskem obdobju in C.-K. moško učiteljske v Kopru. U: Kontestabile Rovis, M., Čebren, J. (ur.): Cesarsko-kraljevo Moško učiteljske v Kopru 1875–1909 slovenski oddelek. Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 17–33.
- Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.) (1973):** Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu.

- Labinjan, G. (1999):** Gimnazija u Pazinu s nastavom na njemačkom jeziku (1836.–1890.). U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska gimnazija u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 511–529.
- Leskošek, J. (1928):** Stalež srednjih in strokovnih šol v Sloveniji. Ljubljana, Profesorsko društvo, Sekcija Ljubljana.
- Luzar, F., Wagner, R., Vrabl, A. (1928):** Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji (Ljubljanska in mariborska oblast). Ljubljana, Oblastna zaloga šolskih knjig v Ljubljani.
- Mahnič, J. (ur.) (1984):** Pregljev zbornik : predavanja z znanstvenega simpozija, ki je potekal 27. 10. 1983 ob stoletnici pisateljevega rojstva. Ljubljana, Slovenska matica.
- Mihevc, M. (2005):** Portreti skladateljev Saše Šantla. Radovljica, Didaktika.
- Milanović, B. (1973):** Koncert gimnazijalnih učenika u Pazinu. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 54–55.
- Močnik, J. (1995):** Saša Šantel: ob petdesetletnici smrti. Mohorjev koledar, 137–141.
- Picinić, K. (1973):** K sedamdesetoj godišnjici pazinske gimnazije. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 73–82.
- PSBL (1928):** Primorski slovenski biografski leksikon. Snopič 8. Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Radetić, E. (1962):** Razbijeni mozaik. Istarski zapisi. Zagreb.
- Rapotec, F. (1973a):** Prva hrvatska gimnazija u Pazinu-moj konzervatorij. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 44–48.
- Rapotec, F. (1973b):** Slovenci na Pazinskoj hrvatskoj gimnaziji. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 55–56.
- Riman, M. (2010):** Pazinsko razdoblje S. Šantela. U: Gortan-Carlin, I. (ur.): Zbornik radova sa 6. međunarodnog muzikološkog skupa »Iz istarske glazbene riznice«. Novigrad, 63–88.
- Riman, B. (2012):** Delovanje slovensko-hrvaških društva v Pazinu. Acta Histriae, 20, 1–2, 233–254.
- Shematismus Almae Provinciae S. Crucis Carniolae Ordinis Fratrum minorum S. P. Francisci.** Ljubljana, 1901–1914, 1917 in 1918.
- Stanonik, T., Brenk, L. (ur.) (2008):** Osebnosti: Veliki slovenski biografski leksikon. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Strčić, M. (1984):** Istarska beseda i pobuna I. Pula, Istarska naklada.
- Strčić, M., Strčić, P. (1996):** Hrvatski Istarski trolist; Laginja, Mandić, Spinčić. Rijeka, ICR.
- Strčić, M. (1989):** Istarska pjesmarica. Antologija hrvatskog pjesništva Istre XIX. i XX. stoljeća. Pula, Čakavski sabor – Pula.
- Strčić, P. (1999):** Deset značajki povijesti Istre s Pazinom u drugoj polovini 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska gimnazija u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 13–40.

- Šantel, S. (2006):** Med barvami in glasbo. U: Šantel, A. st., Šantel, A. ml., Šantel, S.: Življenje v lepi sobi. Ljubljana, Založba Nova revija, 133–211.
- Šiklič, J. (1999):** Saša Šantel – profesor i kulturni djelatnik u Pazinu od 1907.–1918. godine. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska čitaonica u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 193–204.
- Šiklič, J. (2007):** Dragocjen Šantelov opus vezan za Istru: Profesor Šantel je bio vrlo plodan ilustrator ... u povodu 100. obljetnice dolaska Saše Šantela u Pazin. Franina i Jurina: istarski kalendar, 67–71.
- Škofljanec, J. (2000):** Red manjših bratov (O.F.M) in provinca sv. Križa. U: Krajnc, S. (ur.): Frančiškani v Ljubljani, samostan in župnija Marijinega oznanjenja. Ljubljana, Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 9–77.
- Sršan, S. (2009):** Biografije učitelja i profesora osječkih gimnazija i srednjih škola od 1855. do 1945. godine. Osijek, Državni arhiv.
- Štoković, A. (1999):** Dačko pripomočno društvo-najbitnija udruga pri ustrojavanju Hrvatske gimnazije u Pazinu. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska gimnazija u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 399–412.
- Šuštar, B. (2010):** Poklicne migracije slovenskega učiteljstva od habsburških do jugoslovenskih časov. U: Štih, P., Balkovec, B. (ur.): Migracije in slovenski prostor od antike do danes. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 209–224.
- Taljat, D., Janež, N. (ur.) (2003):** Pregljev zbornik: projekt Ivan Pregelj in njegov čas. Most na Soči, Osnovna šola Dušana Muniha.
- Trogrlić, S. (2002):** Vjersko i nacionalno u hrvatskom i talijanskom katoličkom pokretu. U: Matijević, Z.: Hrvatski katolički pokret, zbornik radova. Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 359–371.
- Trogrlić, S. (1999):** Pazin i Pazinština središte i žarište hrvatskog katoličkog pokreta u Istri. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska čitaonica u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 255–276.
- Ujaković, B. (2007):** Gimnazija u Pazinu. U: Batinić, Š., Gaćina Škalamera, S., Serdar, E. (ur.): Klasične gimnazije u Hrvatskoj. Zagreb, Hrvatski školsku muzej, 83–86.
- Ujčić, T. (1969):** Hod pokoljenja nad ponorom Pazinčice. O 70-godišnjici Pazinske gimnazije 1899–1969. Pazin.
- Ujčić-Maksimović, G. (1973):** Uspomena na Žensku učiteljsku školu u Pazinu za vrijeme I svjetskog rata i na Keršovanija. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 126–128.
- Vanino, M. (1937):** Slike iz galerije stare varaždinske gimnazije. U: Filić, K. (ur.): Varaždinska gimnazija 1636-1936. Varaždin, 138–150.
- Velnić, J. (1973):** Sjećanja. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 70–73.
- Vitolović, V. (1973):** U Spomen profesoru Saši Šanteku. U: Labinjan, G., Ujčić, T. (ur.): Spomen-knjiga gimnazije u Pazinu 1899–1969. Pazin, Gimnazija »Otokar Keršovani« u Pazinu, 107–109.

- Vlahov, D. (1999):** Mjesna općina Pazin u borbi za hrvatsku gimnaziju u Pazinu. U: Šiklič, J. (ur.): Hrvatska gimnazija u Pazinu. Pazin, Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 41–62.
- Žitko, S. (2002):** Slovensko-hrvaški politični odnosi v Istri v času ustavne dobe 1861-1914. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije*, 12, 1, 29–50.
- Žitko, S. (2011):** Slovensko-hrvaški odnosi v Avstrijskem primorju v luči »novega kurza« hrvatske politike. U: Darovec, D., Strčić, P. (ur.): Slovensko-hrvaško sosjedstvo / Hrvatsko-slovensko susjedstvo. Koper, Univerzitetna založba *Annales*, 29–46.